

De epiek van Herman Gorter

Door Johan Sonnenschein

Herman Gorter is een van Nederlands bekendste dichters. Zijn *Mei* (1889) was meteen een succes, *Verzen* (1890) is de enige gedichtenbundel van die tijd die nog regelmatig wordt herdrukt. In een jaar vestigde Gorter zijn naam als lyrisch lentedichter. Daarna beoefende hij met name politieke propaganda in proza en poëzie die steeds epischer werd.

Een uitgave van het *Verzameld proza* van Herman Gorter zou vier boekdelen beslaan: twee delen marxistische brochures en verspreide stukken voor de politieke bladen *De nieuwe tijd* en *De tribune*, geflankeerd door twee delen literatuurgeschiedenis. Het eerste daarvan bevat 'Kritiek op de Litteraire Beweging van Tachtig in Holland', zijn historisch-materialistische terugblik op zijn tijd als Tachtiger, het laatste een bijna voltooid boek over de internationale poëzie van ver voor nul tot Gorter, *De groote dichters*. Steeds verhiel Gorter zich tot de allergrootsten: binnen Holland waren dat tijdelijk Kloos en Van Deyssel, daarbuiten bleven voor hem vooral Aeschylus, Dante en Shakespeare levenslang van belang. Dramatische en epische poëzie die de eigen tijd in één allesomvattend beeld wist te vangen, daar ging het Gorter steeds meer om. Op zijn persoonlijke Olympus bezette Vondel een plaats op de tweede rang: 'De Nederlanden hebben dus nooit een zeer groot dichter gehad!' Die leemte wilde Gorter vullen.

Poëzie en proza verbond Gorter als hij toe was aan bundeling van zijn lyriek. Vanaf *De school der poëzie* uit 1897, een tweede, zeer veel vermeerderde herdruk van zijn *Verzen* uit 1890, bezag hij zijn ontwikkelingsgang als een halfafgelegde weg: uit de poëzie van Tachtig, door de filosofie van Spinoza heen naar een vaag uitzicht op de nieuwe, 'eene Menschheid'. Sinds hij in 1896 in de boeken van Karl Marx dook, begon hem een visioen voor ogen te komen waarin de arbeidende mens door bewustwording van zijn slavernij de kluisters van individualisme en kapitalisme aflegt en eindelijk de grote vrijheid invloeit. Daarvan wilde hij de dichter zijn.

Zijn verdere leven is Gorter een politiek gedreven dichter gebleven. Een grote dichter? In elk geval iemand die groot dacht: hij stelde zijn ambitie in telkens omvangrijker projecten die verder gingen dan de kleine, haarscherpe lyriek waartoe hij in staat was geweest. Begonnen bij de secure notities van de eigen zintuiglijke waarnemingen, breidde hij na 1890 zijn blikveld uit over de mensheid, de geschiedenis en het heelal. Zijn oeuvre heeft een cumulatief verloop: met het arbeidsepos *Pan* (1912) schreef hij een sluitstuk waarin alles en iedereen versmelt. Onder invloed van de politieke actualiteit in Europa herschreef hij het boek. Die tweede, grote *Pan* (1916) is met 11.586 verzen in omvang het grootste gedicht sinds Jacob van Maerlant.

In *Pan* breekt de Vrijheid aan nadat de Arbeid het Kapitaal heeft vernietigd (alles in kapitalen). Dat militante socialisme heeft Gorters latere werk lang onleesbaar gemaakt, niet om aan te horen sinds het utopisme monsters had gebaard. In 1989, honderd jaar na *Mei*, viel met de muur het Sovjet-communisme om. Leek sindsdien elke visionaire poëzie onmogelijk geworden, hernieuwde belangstelling voor *Pan* lijkt te duiden op een eerherstel voor de *grand récits* van de poëzie. Maar kritiek op

grote verhalen dateert niet van na de val van de muur: ook in zijn eigen tijd kreeg Gorter ongelijk. In 1917, niet lang na voltooiing van *Pan*, raakte het wereldproletariaat verdeeld tussen Europa en Rusland. Daardoor, en door de dood van zijn echtgenote Wies in 1916, was Gorter lange tijd ontgoocheld. In de laatste tien jaar van zijn leven publiceerde hij enkel politiek proza. Vanaf 1924 schreef hij wel weer lyriek waarin hij de revolutionaire nederlaag verwerkte, maar drukte haar enkel voor intimi.

Herman Gorter in 1923 (fotograaf onbekend)

De epiek van Herman Gorter

donderdag 17 juni, 21.30 uur ▶ kleine zaal

De dichters Thomas McCarthy (Ierland), Hiromi Itō (Japan) en Ron Winkler (Duitsland) geven hun reactie op de *Mei* van Gorter. Dichter des Vaderlands Ramsey Nasr leest een fragment uit het onvoltooide epische gedicht *De Dagen* (1890), Marc Kregting spreekt over *Een klein heldendicht* en Kees 't Hart leest een fragment uit *Pan* en vertelt waarom deze socialistische versie van *Mei* hem zo fascineert. Gorters tekst 'Stort, o arbeiders...' (muziek Joh. F. Keja) wordt gezongen door Peter Goedhart. *Presentatie: Johan Sonnenschein*

Gravures Richard Roland Holst in *Een klein Heldendicht*

Voor een nieuw epos waarop hij zich niet lang na *Pan* had bezonnen, ditmaal 'vrij van alle symboliek, van hokus pokus', vond hij te laat de energie om het te kunnen voltooien. De overgeleverde, naamloze fragmenten schetsen het beeld van een warm arbeidersgezin in een winterse grootstad. Simon en Johanna hebben drie zoons: Willem, Karel en 'de teedere Herman'. Nog in zijn laatste werk bleef de dichter zijn afkomst trouw: Gorters eigen ouders heetten net zo, zijn voormalige leermeesters Kloos (Willem) en Van Deyssel (*Karel* Thijm) voert hij op als zijn staal- en mijnwerkende broers.

Gorter stierf in 1927, het boek bleef een van zijn onvolmaakte langere gedichten. Hij begon meer epiek dan hij voltooide, ook vroeg in zijn oeuvre. Ongepubliceerd bleven 'Lucifer' (1885-1886) en 'Een dag in 't jaar' (1889-1890); onvoltooid bleven 'De dagen' (1890) en 'Balder' (1893), een anti-*Mei* dat eindigt met de regels:

**Na 'n tijd kwam droom naar binnen zijn aandacht.
Hij droomde, en zag in droom verklaard het werk,
waartoe dit zijn zal, als tot park een perk.**

Gorter droomde van een 'park', de Balderfragmenten waren nog een 'perk'. Dat woord – per toeval ook de achternaam van de voorloper van Tachtig Jacques? – was zijn laatste in *De nieuwe gids*, het revolutiehuis van de Nederlandse letteren.

Gorters ambitie lag in de grote greep, zijn kracht lag in zijn gebalde taal. Dat is de spanning van zijn langere dichtwerken, hoe langer hoe spannender. *Mei* toont de gang van frisse moed naar deceptie om de onverenigbaarheid tussen natuur en kunst. Om die te doorbreken zocht Gorter steeds nieuwe vormen. De eerste bundel *Verzen* laat de overgang zien naar een geheel nieuw soort schrijven, de slotgedichten ervan tonen al een andere stijl: die van grote, nevenschikte golfbewegingen vol neologismen als 'inzwevend kameren'. In de reeks *De dagen* drijft hij deze op de spits: intense beschrijving met woordsamenstellingen als 'siszee' of 'botsendelkarend' zijn daar eerder norm dan afwijking – dat onaffe boek kan goed als 'neolinguisme' worden getypeerd.

Na zijn afscheid van Tachtig duurde het jaren voordat Gorter munitie en moed had verzameld voor een nieuwe epische poging. Toen zijn socialistische gedichten steeds langer begonnen te worden, rondde Gorter in 1905 zijn *School der Poëzie* af. 'Lyriek is zeker de minst geschikte vorm, om een wereldbeweging poëtisch uit te beelden', zei hij tegen Henriëtte Roland-Holst. Eerst schreef hij, heel bescheiden, *Een klein heldendicht* (1906) en toen dat lukte, vatte hij de socialistische herschrijving van *Mei* aan. Niet lang na publicatie van de kleine *Pan* (1912) herschreef hij ook die, en toen in 1916 de grote versie af was, wilde hij liefst meteen wéér.

In zijn leven schreef Gorter één prozagedicht: 'ÉÉN MEI'. Een drietal socialisten wordt als volgt geïntroduceerd: 'Schitterend als zonnestrallen kwamen mannen.' De tekst uit 1903 – het jaar van de grote spoorwegstaking – is een spilletje in het raderwerk van zijn publieke oeuvre. Van *Mei* naar *Pan*: Gorter ontroert omdat hij zijn revolutie-epiek bleef doorsteken met gewaagde natuurlyriek. Jong gras mag floreren in een Hollandse wei, het oogt nog frisser als het door asfalt breekt. Extreme contrastwerking blijft Gorter kenmerken, bijvoorbeeld in de machtige havenpassage uit *Pan*, wanneer hij de havenarbeid evoceert als natuurfenomeen:

De haven was een groote, groote boomgaard,
De menschen waren daar als appeltjes.